
Є.П.Петров,
аспірант КНУ імені Тараса Шевченка

МІСЦЕ І ФУНКЦІЇ ІДЕЙ-МОДУСІВ ТА АБСТРАКТНИХ ІДЕЙ У ФІЛОСОФІЇ МОВИ ДЖ.ЛОККА

Згідно з історико-філософською традицією, базовою одиницею філософії мови вважалося слово, що виконувало основну функцію природної мови – транслявання інформації за допомогою знака. Натомість в Англії традиційно домінував такий підхід до філософії мови, предметом дослідження якого була природна мова, котрій властива функціонально-прикладна предметність. Англійські філософи у своїх пошуках спиралися головним чином на побутову мову – саме ту мову, яка оточує людину повсюди. Безперечно, подібний підхід англійських учених до мовної проблематики позначився на розвитку сучасної філософії мови.

Залучення до сфери дослідження побутової мови дало змогу і філософам виявити відсутність тотожності між знаком, який міг набирати форми слова або словесного вираження, з одного боку, і його значенням – з іншого боку. Ця обставина спричинила пересмислення такого феномена, яким є людська мова, а також поставила під сумнів її здатність виконувати свої функції. Мовна реальність, яка являє собою сукупність мовних знаків, що оточують людину в тих чи інших обставинах, і складається доволі часто із знаків різних природних мов, як це відбувається в полілінгвістичному середовищі, далеко не завжди забезпечує правильну трансляцію інформації.

Одним із характерних гасел філософії мови Дж.Локка є те, що потрібно наполегливо боротися за чіткість мови, плутаність якої часто стає джерелом теоретичного безладу. Найбільша частина суперечок, що спантеличують людство, залежить від сумнівних і невпевнених застосувань слів.

На погляд Дж.Локка, безладдя у словах не є результатом звичайної недбалості в бесіді, а виникає від помилкових припущень про значення загальних термінів. Припущення треба замінити більш точними значеннями імен, особливо загальних термінів. На основі своєї теорії Дж.Локк пропонує усунути хиби у вживанні мови, які

є вродженими через неправильне використання слів. «Прийшов час, і ми побачили, що у звичайній описовій мові вкраплюється безліч заплутаних слів зовсім не для того, щоб додати якусь нову властивість до описуваної реальності» [4, 15].

Мислитель намагався усунути також філософські суперечки, які виникають через помилкове уявлення про мову.

На думку Дж. Локка, різними є не способи тлумачення слова, а філософські роздуми щодо них. Втім пояснення різнорідних утруднень у науці і думках недосконалістю мови є аргумент, що має ключове значення в його філософії. «Згідно з Локком, і мова вчених легко може перетворитися на жонгливання абстрактними і нечіткими словами і фразами, які на вигляд містять глибоку мудрість, але насправді є тільки зловживаннями мови» [6, 347].

Проблематика філософії мови Дж. Локка нерозривно пов'язана з очищенням існуючої людської мови або з побудовою абсолютно нової мови згідно з певним ідеалом. Здійснюючи тлумачення мови, потрібно, на його думку, відповісти на питання, що таке абстрактні і загальні поняття і як вони виникають. Адже слова набирають загального характеру, будучи використовувані як знаки загальних ідей. Загальним стає також слово, складаючись з багатьох простих ідей, які мають спільні якості. Розмовляючи, ми ділимо все протяжне, справді маючи на увазі загальну протяжність, але не якусь абстрактну ідею, яка не є ні лінією, ні поверхнею, ні великою, ні малою. Має бути якась конкретна протяжність, ідея якої виникла в розумі.

При цьому істотно полягає в тому, що, на відміну від одиничних ідей-модусів, які охоплюють річ і риси, якими її наділено (первинні або вторинні), загальна ідея є результатом операції абстрагування, а саме – розрізнення окремих рис і подальшого їх збирання в одну ідею. Щоб докладніше показати, що має на увазі Локк, кажучи про загальні ідеї, можна розглянути вимоги до загальної ідеї трикутника, наведені в його «Досвіді про людське розуміння». Дж. Локк говорить про поняття трикутника в сенсі розумового висновку від здобутих під час сприйняття відчуттів. Загальна ідея є ідея, здобута не внаслідок процесу сприйняття, а завдяки рефлексії розуму. Загальне і універсальне – це творіння розуму. Відзначаючи недосконалість абстрактної загальної ідеї, Локк стверджує, що загальна ідея не може існувати. Так само, як складна ідея не може бути наслідком лише сприйняття. За Локком, якщо підняти завісу і подивитися на те, що

за нею ховається і залишити осторонь словесні звороти, поставити собі завдання уважно розглянути самі явища, котрі позначалися певними висловами, виникнуть величезна порожнеча, темрява, плутанина, прямі суперечності щодо явищ і висловів, якими вони позначаються.

Звідси наступний висновок – про необхідність кращого розуміння слів. Як достовірний аспект знання Дж. Локк сприймає відчуття помилок і труднощів, з якими зіткнулася наука і котрі були викликані, насамперед, недосконалістю мови. Отже, ім'я є певний знак. Воно не завжди збігається з ідеєю, а тому може ввести в оману. Але не варто виправляти вже наявну живу мову, через те, що застосування мови як інструменту науки – не єдине і основне її застосування. У повсякденному досвіді метою мови може бути і пробудження до дії, і способи вживання слів, в якому ім'я за самою своєю суттю викликає в розумі більше, ніж просто ідею, якій воно безпосередньо відповідає. Крім того, мова несе в собі занадто багато випадковостей і помилок, що й не дивно. Дж. Локк критикує припущення щодо тих якостей об'єктів, які є найбільш помітними в нашому сприйнятті (вторинні якості).

Водночас Дж. Локк стверджує, що сприйняття таких характерних особливостей ідей об'єктів може не мати ніякої схожості з особливостями самих об'єктів, які викликають наші уявлення про них. Колір, смак, запах тощо не мають ніякої схожості. Тим часом первинні якості (протяжність, форма, рух) відображають істинну суть речей, навіть якщо вторинні якості найбільш помітні в фактичному досвіді. Щоб можна було утворити абстрактні поняття, значення слів мають бути утворені певними модусами абстрактних ідей.

Філософія мови Дж. Локка вимагає не тільки здатності мовлення до безлічі повторюваних модусів звуків, а й того, що людина має бути в змозі використати ці звуки як ознаки внутрішньої концепції, а також як знаки для ідей в розумі, внаслідок чого вони можуть бути доведені до інших. Якщо визнати, що ідеї є необхідною умовою конструктивного застосування модусів звуків, то це буде неправильно. Як правило, ідеї стосуються слів, які позначають речі. Дж. Локк підкреслює важливість спілкування між людьми, що встановлює передумови для його аргументів про мову. Він наполягає на тому, що комфорт і існування суспільства не можуть бути без комунікацій. Слова можуть використовуватися також або для записування і нагадування нам наших ідей, або для спілкування.

На думку Дж. Локка, конструктивне застосування термінів має завжди супроводжуватися потоком ідей. Цілком зрозуміло, що він не хоче сказати, що наші слова стосуються тільки модусів ідей, а не речей. Останнє характерне для емпіричної філософії. «Думка про те, що речі, відмінні від ідей, призводить до скептицизму, оскільки знання і розмірковування організуються лише нашими ідеями» [1, 46].

За Локком, ми сприймаємо речі за допомогою ідей, які асоціюємо з нашими іменами. Адже слова стосуються і об'єктів, а не тільки ідей. Отже, значення ідей є первинним, а речей – вторинним, у тому сенсі, що перше є засобом для останнього. За теорією ідей, загальні ідеї, модуси ідей завжди є безпосередніми об'єктами нашого мислення. Хоча в аргументах Локка щодо комунікації не мається на увазі те, що слова стосуються тільки, або навіть передусім, ідей. Але теорія ідей Дж. Локка насправді передбачає, що ідеї є завжди безпосередніми об'єктами нашого мислення.

«Локк доводить, що всі прості ідеї повинні відповідати речам, оскільки... розум аж ніяк не може виробити будь-яких простих ідей, усі вони породжені речами, що діють на душу природним способом. Що ж до складних ідей субстанцій, то «всі наші складні ідеї субстанцій повинні бути такими і тільки такими, немов вони складені з тих простих ідей, котрі, як з'ясовано, співіснують у природі. Знову повторюємо, що ми пізнаємо: 1) інтуїцією; 2) розумом, зважаючи відповідність чи невідповідність двох ідей; 3) відчуттями, сприймаючи існування окремих речей» [5, 511].

Взагалі вчення Дж. Локка про репрезентативність ідей має такі аспекти:

1. Світ ніколи не постає перед нами безпосередньо, а тільки за допомогою втручання ідеї.
2. Ідеї являють речі по собі, які мають найбільш важливі якості про природу цих речей.
3. Розум не знає про речі безпосередньо, а тільки через втручання ідей.

Отже, уявлення про речі завжди непрямі. Але водночас ідеї за своєю суттю репрезентують речі, відмінні від себе. Тож ідеї-модуси є знаками речей, а модуси-слова є умовними знаками ідей.

Але наші ідеї не розкривають нам усього про властивості предметів, непомітними є деталі, непомітними є частинки. Безперечно, ідеї – це ефекти об'єктів, а не їх причини. Теорія ідей Дж. Локка передбачає, що ідеями-модусами виступають ознаки об'єктів, але

при цьому – як знаки ідей, а не обов'язково як ознаки об'єктів. Водночас ця теорія виправдовує застосування слів як знаків речей.

Зауважимо, що Дж. Локк мав на увазі те, що нічого не можна сказати про речі без ідеї про них. Речі визначаються тими ідеями, які ми можемо сприйняти від них.

У ширшому сенсі це означає, що ідеї є основою значення слів і що речі тільки вторинні. Отже, уявлення про речі є непрямим. Ідеї модусів становлять властивості субстанцій та можуть бути простими і змішаними. Прості модуси – різновиди простих ідей, такі, як різні ступені основних ідей запахів, смаків, кольорів, емоцій (з простих ідей задоволення і страждання утворюються прості модуси радості і печалі, любові і ненависті, надії і відчаю, бажання і страху), а також різноманітні комбінації різнорідних модусів (з простої ідеї єдності може бути виведений простий модус нескінченності шляхом повторення ідеї числа). Змішані модуси складаються розумом з простих ідей різних видів і не мають точних зразків, що існують в дійсності. «Оскільки всі імена, за винятком власних, є загальними, й заступають не ту чи іншу поодинокую річ, а певні гатунки, класи речей, то треба з'ясувати, що таке гатунки і роди» [2, 9].

Дж. Локк надає використанню мови подвійного значення, зауважуючи, що, коли людина застосовує слова, просто записуючи свої думки, це сприяє правильному розумінню. Водночас комунікативне використання мови за своєю суттю схильне до помилок, тому що слова лише умовно підключені до нашої ідеї, а також мають непрямий зв'язок з речами. З'єднання між словами, з одного боку, і речей, а також ідей про них, з іншого боку, – це недосконалість мови. Ця недосконалість, на думку Локка, виникає тоді, коли ідеї, висловлені словами, є занадто складними і складаються з багатьох простих ідей, поєднаних разом, коли ідеї не складаються в природний зв'язок між собою, коли вони стосуються недоступного нам предмета, коли значення слова не відповідає сутності предмета. Мета мови у спілкуванні полягає в тому, щоб бути зрозумілою, тим часом слова часто не прояснюють суті – ні в звичайному, ні в філософському дискурсі. «Слова постають як чуттєві знаки, необхідні для сповіщення ідей» [2, 11].

Оскільки модуси звуків не мають ніякого зв'язку з ідеями, слова також не мають жодних природних стосунків до речей. Щоправда, мова є єдиним інструментом для зв'язку ідей, але вона не

може дати прямого доступу до чужих ідей.

Завдяки використанню лише одних імен ніхто не має можливості спілкуватися, сприймати нову інформацію про конкретні речі і, таким чином, використовувати мову для поліпшення знань. Для того, щоб виконати свої функції записування та передання, мову потрібно застосовувати в цілому, а також з конкретними іменами. Це впливає із концепції Дж. Локка про значення імені або терміна, які повинні позначати свої об'єкти через модифікації ідей, які пов'язані з ними.

Зловживання мовою залежить також від різних причин: від вживання слів, з якими не пов'язано чіткого уявлення від засвоєння слова раніше, ніж стає зрозумілим його значення, від вживання одного і того самого слова в різних значеннях, від застосування їх щодо предметів неіснуючих або малодоступних.

Ознаки загальних ідей, на думку Локка, формуються шляхом вилучення з дуже складної ідеї, з конкретних особливостей (модусів) об'єкта, які визначають його суть. Дж. Локк вважає, що у формуванні абстрактних ідей ми відокремлюємо від наших ідей частковості всі види, особливості речей, які залежать від них, первинні і вторинні якості. Кілька схожостей між окремими об'єктами включаються в будь-яку абстрактну ідею. Процес абстрагування обмежений тільки кінцевими межами простих модусів, які не можна поділити. Виникає запитання: на які результати попередньої діяльності спирається розум, коли він узагальнює ідеї, здобуті від окремих різних об'єктів. Так як ідеї окремих об'єктів, за Локком, людина отримує через поєднання ідей, то загальній ідеї (наприклад, слона) має передаватися виникнення ідей емпіричним шляхом, спостереження за багатьма різними слонами. Зібрання таких простих ідей до купи важливе для побудови загальної ідеї субстанції. Емпірично фіксуються окремі речі і їх якості. Це – сума ідей плюс ідея самої субстанції.

Отже, абстрактні ідеї і загальні ідеї можуть бути створені з будь-яких подібних ідей, які можна знайти серед відомих ідей і згрупувати їх в класи, які проявляють ці подібності. Але, що ще важливіше, абстрактна ідея має бути відображенням інтелектуального вибору подібностей між окремими об'єктами. Природа пропонує нам схожі речі, але не може сказати нам, які з них ми побачимо, коли буде утворено абстрактні ідеї. Останні ідеї визначають

класи окремих об'єктів, які мають схожість. Ці схожості включено до абстрактної ідеї та позначені, зокрема, іменем, тобто загальним терміном, який показує, що він має властивості, які входять в абстрактну ідею. Такі абстрактні ідеї пов'язані з загальними умовами, котрі визначають класи речей. Це означає, що існують природні схожості між певними видами, ідеями. Можна ігнорувати всі відмінності розміру, форми, кольору серед дорослих чоловіків і жінок, хлопчиків і дівчаток, коли кажемо слово «людина». Не може йти мова про сутність речей без посилання на будь-яку класифікацію, до якої вони належать. «Для утворення загальних ідей, що обіймають собою багато окремих предметів, розум виключає ідеї часу, місця і подібні до них інші, які не дали б такій загальній ідеї охопити більше однієї особини, так само і для утворення інших, ще більш загальних ідей, що обіймають собою різні види, розум виключає їх розрізнявальні якості. Досягається це шляхом виключення тих якостей, які властиві лише окремим видом, і шляхом збереження тих спільних для кожного виду якостей, які й складають складну ідею» [3, 517].

Загальні імена, за Локком, є знаками загальних ідей. Щоправда, водночас цього мислителя не можна назвати абсолютним номіналістом, бо для нього загальні ідеї не тільки імена, а дійсні продукти мислення, зафіксовані у термінах. Вживання імен, за Дж. Локком, зумовлене необхідністю не тільки для спілкування людей, але й для вдосконалення знання, його розширення. Істина у власному розумінні слова означає лише поєднання або роз'єднання знаків відповідно або невідповідно до позначуваних ними речей, знаків та слів. Вона зумовлена зв'язком ідей, і буквально значення цього зводиться до того, що істина – поєднання і роз'єднання ідей, відповідно або невідповідно до позначуваних ними речей. Якою мірою ця істина забезпечить якість, глибину об'єктивного знання світу або, в сучасній термінології, глибину пізнання об'єктивної істини? Для Локка це питання не з легких. Для нього безперечно, що істина – це зв'язок ідей, що відтворює зв'язок речей, дає об'єктивну картину світу. Крім цього визначення істини, у Локка є ще два інших: істина – зміст похідних ідей, чинних через відношення, і істина – зміст простих ідей, але в особливості ідей первинних якостей.

Отже, Дж. Локк розуміє мову як сукупність знаків, які, згідно з певним зв'язком, вказують на загальні ідеї і їхні модуси. Також з

цього впливає, що для речі не має значення, яким словом вона названа, оскільки між знаком і означуваним зникають відповідність та подоба. З погляду Локка, сплутаність свідомості виникає не від звичайного нехлюйства в дискурсі, а від помилкових припущень про значення. Проект Дж. Локка полягає в заміні припущень на точнішу інформацію про значення імен, особливо на класифікаційні ознаки понять і суджень. Мислитель обстоює свою концепцію, що сутність кожного роду не має бути не чим іншим, ніж абстрактною ідею. Під сутністю він розуміє реальну сутність. Адже існують реальні і номінальні сутності. Особливості речей інколи самі по собі не дають змоги однозначно їх класифікувати за одним чи іншим видом, оскільки інколи набір якостей здається заплутаним.

На основі цієї теорії Дж. Локк фіксує недосконалість у використанні мови, притаманні філософії. Стратегія його є комплексною: він хоче унеможливити філософську плутанину, що виникає з помилкового застосування мови, але не виключає в ідеалі досконалої комунікації за допомогою мови, адже у нас немає ніякого іншого носія для спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беркли Дж. Сочинения. – М., 1978. – 556 с.
2. Локк Дж. Розвідка про людське розуміння. У 4-х кн. Кн. 3. Про слова. – Х., 2002. – 236 с.
3. Локк Д. Опыт о человеческом разумении // Локк Д. Соч. в 3 т. – М., 1985. – Т.1. – 621 с.
4. Остин Дж. Как совершают действия при помощи слов // Остин Джон. Избранное. Перевод с англ. Макеевой Л.Б., Руднева В.П. – М., 1999. – 332 с.
5. Рассел Б. История западной философии. – К., 1995. – 759 с.
6. Гилье Н. История философии: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М., 2003. – 800 с.

Петров Є.П. Місце і функції ідей-модусів та абстрактних ідей у філософії мови Дж. Локка.

Стаття присвячена розгляду мовної проблематики філософії Дж. Локка. Одним із гасел філософії мови Дж. Локка є те, що потрібно наполегливо боротися за зрозумілість мови, плутаність якої – часте джерело теоретичного безладу. Філософія мови Дж. Локка нерозривно пов'язана з його те-

орією ідей. Згідно з нею, тлумачення мови потребує відповіді на питання, що таке абстрактні ідеї. Досліджуються місце і функції ідей-модусів, які розглядаються як одне з джерел походження слів і мовних знаків. На думку Локка, кожна модифікація певної речі повинна мати своїм першоджерелом ідею. Розглянуто також абстрактні ідеї, їх стосунок до ідей-модусів, класифікаційні якості та відповідність певним мовним знакам.

Ключові слова: мова, знак, слова, ім'я, ідеї-модуси, речі, абстрактні ідеї.

Петров Е.П. Место и функции идей-модусов и абстрактных идей в философии языка Дж. Локка.

Статья посвящена исследованию языковых аспектов философии Дж. Локка. Философия языка Дж. Локка неразрывно связана с его теорией идей. Исследуется место и функции идей-модусов, которые рассматриваются как один из источников происхождения слов и речевых знаков. По мнению Локка, каждая модификация определенной вещи должна иметь своим первоисточником идею. Рассмотрены также абстрактные идеи, их отношение к идеям-модусам, классификационные качества и соответствие определенным языковым знакам.

Ключевые слова: язык, знак, слова, имя, идеи-модусы, вещи, абстрактные идеи.

Petrov E.P. Place and functions of ideas-modes and abstract ideas in language philosophy of John Locke.

The article describes the consideration of language problems of John Locke's philosophy. One of slogans of John Locke's language philosophy is that it is necessary to fight persistently for the language lucidity, because often language confusion is a source of theoretical disorderliness. John Locke's language philosophy is inseparably connected with his theory of ideas. According to the conception of John Locke for language interpretation it is necessary to answer the question, that meaning the abstract ideas have. It is examined place and functions of ideas-modes as one of origin sources of words and language signs. In opinion of Locke every modification of specified thing should have an idea as the original source. Also it is considered abstract ideas, their relation to ideas-modes, classification qualities and correspondence to the certain language signs.

Key words: language, sign, words, name, ideas-modes, things, abstract ideas.